

УДК [377.8"742"(477.64):63]"18/19

Роль Преславської учительської семінарії у пропаганді сільськогосподарських знань (кінець XIX – початок XX ст.)

Я.В. БЕРЕЗНЯК

Кримський гуманітарний університет, м. Ялта, Україна, E-mail: beryar@xaker.ru

Авторське резюме

В статті розглядається значення Преславської учительської семінарії у підготовці кадрів для ведення сільського господарства в Таврійській губернії. Аналізуються джерела фінансування сільськогосподарських курсів, методи та програма підготовки фахівців з різних галузей господарства. Наводяться дані, що характеризують масштаб та цінність проведених заходів у рамках Бердянського повіту.

Виділено три основні форми підготовки спеціалістів сільського господарства: постійні сільськогосподарські обов'язкові курси для учнів семінарії, тимчасові сільськогосподарські курси для народних вчителів та дворічна школа садових робітників. Охарактеризовано матеріально-технічну базу навчального закладу, рівень підготовки педагогічного та технічного персоналу, розпорядок дня вихованців.

Автором виявлено, що програма сільськогосподарських курсів та школи садових робітників складалася з теоретичних та практичних занять, причому останнім приділялося значно більше уваги. Таким чином наставники намагалися закріпити в курсистів більш свідоме та професійне відношення до своєї діяльності.

Основним джерелом даного дослідження є протоколи та журнали Бердянських повітових зборів, в яких публікувалися всі події життя Преславської учительської семінарії, оскільки Бердянське земство безпосередньо через своїх гласних наглядало та контролювало діяльність навчального закладу.

Ключові слова: Преславська учительська семінарія, школа садових робітників, сільськогосподарські курси, народні вчителі, земство, Бердянський повіт.

The role of Preslav teacher`s seminaru in propaganda of agricultural knowledge (end of 19–beginning 20 cent.)

YA.V. BEREZNYAK

Crimean university for the humanities, Yalta, Ukraine, E-mail: beryar@xaker.ru

Abstract

Article is devoted to activity of local government Tauride province and promote the special branches of agriculture. The main lines investigated of financing methods zemstv that were used for the development of tobacco farming and viticulture in the region. The work program of Zemsky instructors has analyzed at special branches of agriculture.

There are three basic forms of preparation of agricultural specialists: permanent agricultural mandatory courses for the students of seminary, temporal agricultural courses for folk teachers and two year school for garden workers. The material and technical base of educational establishment, level of preparation of pedagogical and technical personnel, the daily of pupils' routine was described.

The author found out that the program of agricultural courses and school of garden workers consisted of theoretical and practical employments, furthermore It was paid more attention to the last ones. Therefore tutors tried to fasten more conscious and professional attitude toward the activity for pupils.

The basic source of this research are protocols and magazines of Berdyansk district collections, showing us all spheres of life of Pereyaslav teaching seminary because the Berdyansk zemstvo directly looked after and controlled activity of educational establishment.

Key words: tobacco growing, viticulture, Tavricheskaya province, zemstvos, Department of Agriculture, instructor on the tobacco growing.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний вибір України змушує шукати нові концептуальні підходи в управлінні та економіці, що дозволить наблизитись до рівня європейських країн. Особливої уваги заслуговує реформа місцевого самоврядування, яку важливо проводити разом з розв'язанням аграрного питання. Для цього слід врахувати українські реалії та досвід центральноєвропейських країн, котрі лише нещодавно вступили до європейської спільноти. Разом з тим, досить актуальним є вивчення діяльності земських установ Російської імперії, що діяли на території України на

рубежі XIX – XX ст. та вирішували величезну кількість проблем на рівні провінцій і губерній. Одним із завдань, котрі покладалися на плечі земств, була підтримка сільського господарства, що успішно виконувалися шляхом розповсюдження сільськогосподарських знань.

Аналіз досліджень і публікацій. Діяльність сільськогосподарських навчальних закладів південної України на рубежі XIX – XX ст. привертала увагу дослідників, серед яких можна виділити Б. Б. Веселовського, Л. М. Крот, О. В. Волос, О. М. Обметко, С. А. Вишневського та ін. В своїх роботах вчені звертали увагу

© Я.В. Березняк, 2014

на різні аспекти історії сільськогосподарських навчальних закладів та роль земських установ щодо сприяння їхньої діяльності, але по Преславської учительської семінарії такого дослідження немає, що й зумовлює вибір теми.

Мета дослідження – розкрити значення Преславської учительської семінарії у поширенні сільськогосподарських знань та підготовки фахівців у Таврійській губернії.

Виклад основного матеріалу. Важливе значення у розвитку сільського господарства земські установи приділяли поширенню сільськогосподарських знань. Задля цього за рахунок земських асигнувань та коштів Міністерства землеробства проводились сільськогосподарські виставки, агрономічні бесіди та читання для дорослого населення, засновувалася ціла мережа нижчих сільськогосподарських шкіл. Разом з тим, особлива увага приділялася вихованню сільської молоді, прищепленню любові та бережливого ставлення до природи, розвитку найелементарніших практичних навичок ведення господарства. Найкраще закласти названі уміння та цінності могли лише народні вчителі, які безпосередньо навчали сільських дітей грамоті та письму. Поширення наукових сільськогосподарських знань через початкову школу, на думку земських діячів, могло відродити село в матеріальному та культурному відношеннях.

З цією метою Бердянське повітове земство клопотало перед Міністерством Просвіти Російської імперії про відкриття при Преславській учительській семінарії на власні кошти постійних сільськогосподарських курсів для учнів семінарії. Дозвіл на їх відкриття було отримано і 3 серпня 1895 р. курси офіційно відкрились, на яких майбутні народні вчителі могли отримати ґрунтовні знання як по теоретичному, так і по практичному веденню садівництва, городництва, виноградарства й бджільництва. Відвідування курсів було обов'язковим для всіх учнів семінарії. Головною метою відкриття курсів стала популяризація раціональних даних по сільському господарству серед простого населення, а також розвиток цієї справи при народних школах.

На утримання курсів щорічно виділялися асигнування з боку Бердянського повітового і Таврійського губернського земства в розмірі 1500 і 1000 крб. відповідно, що перерозподілялися наступним чином:

Директору семінарії – 200 крб.

Викладачу теорії садівництва – 300 крб.

Вченому садівнику-практику – 800 крб.

Сторожу на дачі – 240 крб.

На господарські витрати – 960 крб. [1, с. 2]

На кошти губернського земства (4500 крб.) в тому ж таки році розпочалося будівництво приміщення, в якому вміщалися квартири для садового-практика, службовців та аудиторія

для курсистів. Поруч знаходилися всі необхідні господарські будівлі з інвентарем та навчальними посібниками.

Курси систематично проводились на протязі всього року навчання під керівництвом садівника-практика І. М. Чебаненко. Практичні роботи проходили на семінарській фермі, що знаходилась у кількості 10 десятин на відстані півтори верстви від семінарії. Розпочинались заняття після обіду та тривали не більше двох годин, причому курсисти постійно змінювали один одного і працювали не більше двох днів на тиждень. На основі постанови педагогічної ради семінарії, затвердженої Міністерством Просвіти, вихованці семінарії, переведені в 3-й клас, залишалися на фермі на всі літні канікули [6, с. 141]. На період канікул учні працювали з 6-ї до 10-ї год. і після обіду з 16-ї до 19-ї год.

У вигляді експерименту Міністром Народної Просвіти з 1896 р. планувалося збільшити тривалість навчання курсу семінарії до чотирьох років, без розширення навчальних програм з метою кращого засвоєння учнями сільськогосподарських навичок та умінь.

У земських звітах вказується, що курсисти завжди пристойно себе вели, проявляли інтерес до занять і виконували роботи по городництву, садівництву, виноградарству, квітникарству, бджільництву та шовківництву. На момент 1898 р. на фермі семінарії виконано близько 44 000 насаджень, 5 десятин знаходились під садом і виноградником, причому вирощувались такі рослини, яких не було в навколишній місцевості [4, с. 95].

З часом господарство на фермі було настільки налагоджено, що семінарія почала отримувати непоганий прибуток. Так, у 1900 р. від продажу рослин і фруктів було зароблено 165 крб. 65 коп., а на суму в 268 крб. 84 коп. роздано місцевому населенню безкоштовно живців. Безплатно видавали чубуки винограду, молоді дерева груш, яблунь, айви, черешень, вишень, абрикос, шовковиці, клену, дубу, ясеня, сіянци малини, полуниці та ін. [9, с. 100]. З цього виходить, що семінарський сад складався з великого асортименту дерев і кущів та мав на меті не комерційні, а освітньо-виховні завдання.

Крім практичних занять на фермі, в аудиторіях семінарії проходило вивчення теорії курсів. Викладач з математики і фізики І.М. Матєвський намагався дати наукове обґрунтування того, що вихованці спостерігали і робили на практиці.

З часом з'ясувалося, що знайшлося багато бажаючих серед дорослого населення побувати на таких курсах, тому підготовлювалась база для проведення тимчасових курсів для народних вчителів по всіх означених напрямках сільського господарства, а саме: влаштування парника, дослідного виноградника, плодового

саду, розплідника диких та плодкових дерев, дослідницької пасіки.

Тимчасові сільськогосподарські курси для народних вчителів були відкриті після виконання молебні законовчителя А. Одінцева та урочистого виступу директора Преславської семінарії А. А. Уарова 7-го квітня 1896 р. Згідно з пропозицією опікуна Одеського навчального округу наглядачем за курсами крім директора семінарії, призначався інспектор народних училищ Бердянського повіту Е. Л. Рекало. Останній навіть взявся викладати в курсистів анатомію, фізіологію та хвороби рослин. Елементарні теоретичні та практичні знання по агрономії та ґрунтоведенню давав земський агроном С. К. Олексієнко, по садівництву, городництву, виноградарству й бджільництву – вчений садівник-практик І. М. Чебаненко. Крім того, всі перелічені педагоги та директор брали безпосередню участь у підготовці програми курсів [3, с. 5].

До початку занять на курсах зібрались 47 чоловік, в тому числі 2 вчительки та 45 вчителів початкових народних шкіл Таврійської губернії. В період проведення курсів слухачі вміщалися на приватних квартирах у місцевих селян. Харчувалися у приватного кухаря, що мав власну їдальню для учнів семінарії.

Навчальний день розподілявся наступним чином: з 7 до 10 год. – теоретичні лекції, з 10 до 12 – практичні заняття по городництву і садівництву; після обіду з 14-ї по 16-ту – практичні заняття по анатомії та фізіології рослин та з 16-ї по 19-ту – практичні заняття по садівництву та городництву. Теоретичні заняття проходили в спеціально підготовленій аудиторії, а для проведення практичних занять курсистів розділяли на три групи. За весь час проведення курсів з 8-го квітня по 3-тє травня 1896 р. виділялося 64 год. теоретичних занять та 155 практичних [7, с. 7].

Після закінчення навчання всім народним вчителям за рахунок земства видавалися на руки три навчальні книги по садівництву та городництву (автор Клаусен), секатор та один Дітмаровський та окулірочний ніж. Крім того, курсисти під час роботи на плантаціях забезпечувалися садовими лопатами, граблями, сапами та іншим необхідним інвентарем.

В 1897 р. тимчасові сільськогосподарські курси при Преславській учительській семінарії проводилися з 27-го квітня по 6-е червня, на які прибуло 28 народних учителів. До програми курсів додавалося шовківництво. З цією метою на кошти Таврійського губернського земства (1200 крб.) влаштувалася зразкова черводня, а необхідні кошти для придбання шовкорозмотного станка Кукіна і шовкокрутильного Іванова виділяло Міністерство Землеробства. Заняття з ведення раціонального шовківництва проводили наставник семінарії

І. М. Матєвський та вчитель Миколаївського училища П. К. Шепченко. Для більш правильної постановки викладання бджільництва на асигнування Міністерства Землеробства в семінарію відряджувався спеціаліст по бджільництву Л. А. Потехін [11, с. 4].

Значно зросла матеріальна база для проведення курсів, яка в 1897 р. поповнилась багатьма цінними посібниками: 5 мікроскопів (по 60–80 крб. кожний), модель шовковичного черв'яка (75 крб.), апарат Верхорея для обприскування дерев (20 крб.), вулики Вільямса (20 крб.), Дадана (14 крб.), Дубіни (14 крб.) та багато різноманітних садових інструментів. На додаток для ведення сільськогосподарських занять придбанли коня ціною 60 крб. У тому ж році укомплектувалася бібліотека семінарії: бджільницький атлас (ціною 8 крб. 50 коп.), атлас метеликів (14 крб.), виписувалися три журнали по бджільництву, два по садівництву і городництву, один по плодівництву та один «Вісник виноробства» [11, с. 77].

Востаннє тимчасові сільськогосподарські курси при Преславській учительській семінарії проводилися з 15-го квітня по 1-е червня 1898 р., на яких побували 34 народних вчителів. Отже, за три роки на курсах взяли участь 109 педагогів, з яких 68 з Бердянського повіту, 12 – Дніпровського, 19 – Мелітопольського, 1 – Перекопського, 6 – Сімферопольського і 3 – Феодосійського.

За означений період Таврійським губернським земством на влаштування курсів асигновано 2100 крб., Бердянським повітовим – 4000 та Дирекцією народних училищ – 120. Повітового земства залежно від кількості власних відряджених учителів виділили наступні кошти: Дніпровське – 375 крб., Мелітопольське – 600, Перекопське – 40, Сімферопольське – 300, Феодосійське – 407. З цього випливає, що всього на курси було асигновано 7575 крб., що в перерахунок на одного курсиста дає 69 крб. 49 коп.

На превеликий жаль, на сьогоднішній день (за винятком Бердянського повіту) не збереглося точних відомостей відносно розвитку сільськогосподарських занять при всіх школах Таврійської губернії в кінці XIX – на початку XX ст. Так, по даних 1898 р. встановлено, що в Бердянському повіті із 146 земських шкіл 90 мали близько 37 десятин землі, а при 68 уже були заведені власні сади і городи та їх кількість постійно збільшувалася [9, с. 42].

З 1896 по 1898 р. на півторамісячних тимчасових курсах слухачі отримали досить непогані знання для раціонального ведення різних галузей сільського господарства при початкових народних училищах Таврійської губернії. Тимчасові курси більше не планувалося проводити при Преславській семінарії, так як всі бажаючі народні вчителі змогли на них побувати, а всі нові вчителі, які вступали на службу

до земських народних училищ, уже були достатньо підготовленими, тому що проходили обов'язкові постійні курси.

Постійні сільськогосподарські курси для семінаристів проводилися і в подальшому, але після зміни директора А. А. Уарова вони вже не користувалися авторитетом, ні серед педагогічної ради, ні серед самих вихованців семінарії. Тому після клопотання директора Бердянського повітового земства виділило 300 крб. на відкриття при семінарії школи садових робітників, яка почала діяти з 7-го березня 1906 р. паралельно з постійними курсами. Головна мета школи полягала в підготовці досвідчених робітників в різних галузях садівництва переважно шляхом виконання практичних робіт. Планувалося, що курс навчання в школі буде дворічним. Заняття розпочиналися з початку весни і тривали до кінця осені, а на зимові місяці учнів відпускали додому.

До школи садових робітників зараховували грамотних осіб не молодше 16-ти років, що були спроможні займатися сільськогосподарською діяльністю. Після двох років практичних занять на фермі, робітники, які успішно і добросовісно виконували садові роботи та засвоїли необхідну теорію, отримували установлені свідчення на звання садових робітників. Свідчення видавала земська управа після належних випробувань, вироблених спеціальною комісією, склад якої затверджувався на земських зібраннях. Незважаючи на новизну справи, уже в перший рік було подано 14 заяв на навчання в школі, але через недостатнє фінансування прийняли лише 7 учнів. Згідно з програмою, теоретичний курс щодня займав в учнів приблизно одну годину, в свою чергу виконання практичних робіт, що велися від 7 до 9 ти годин, мали на меті закріпити у вихованців теорію та власне підготувати їх до сільськогосподарської діяльності [7, с. 126].

У школі садових робітників так як і на постійних сільськогосподарських курсах теоретичні заняття з овочівництва та городництва викладалися по підручнику Є. К. Клаусена, виноградарство – І. М. Чебаненка, бджільництво – Л. А. Потехіна, шовківництво – Н. Н. Шаврова [8, с. 110]. Для доповнення знань учнів під керівництвом І. М. Чебаненка проводилися екскурсії в Покровське та Бердянське лісництво, а також в сади на околицях м. Мелітополя.

Уже на наступний рік Бердянське зем-

ство на утримання учнів виділило 600 крб., що дозволило збільшити їх кількість до 13-ти. Основна частина коштів йшла на харчування дітей, так як проживання на фермі було безкоштовне.

З роками ферма Преславської семінарії значно покращилась якісно і кількісно. Так, на момент 1913 р. при ній існував прокатний зерноочищувальний пункт, закладене дослідницьке поле, що було орендоване у преславської сільської общини, успішно діяв кабінет дільничного агронома, сільськогосподарська бібліотека і т.д. В цьому зв'язку значно збільшився її бюджет, що на кінець 1915 р. склався з асигнування Бердянського земства та доходів з власного господарства. На її утримання виділялося 4500 крб., з яких:

- директору Преславської учительської семінарії за нагляд ферми – 200 крб.;
- додаткова зарплата викладачу за викладання предметів по садівництву – 300 крб.;
- зарплата завідуючому фермою – 1200 крб.;
- помічнику садівника – 600 крб.;
- постійному робітнику – 230 крб.;
- витрати на господарство – 760 крб.;
- утримання 15 учнів (садових робітників) – 1200 крб. [5, с. 164].

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що з 1896 по 1915 рр. з метою поширення раціональних знань при Преславській учительській семінарії діяли постійні сільськогосподарські обов'язкові курси для учнів семінарії, з 1896 по 1898 рр. проводились тимчасові сільськогосподарські курси для народних учителів та з 1906 р. відкрилася дворічна школа садових робітників. За означений період при семінарії вдалося підготувати достатню кількість фахівців з елементарного ведення сільського господарства задля задоволення місцевих потреб.

У всіх селищах, де були влаштовані шкільні сади, населення починало проявляти значно більше інтересу до садівництва, причому з'явився попит на прищеплені саджанці. В деяких населених пунктах від вчителів до селян поширювалося раціональне бджільництво. Спостерігалась безпосередня користь і від семінарської ферми, яку постійно відвідувалося місцеве населення, котре приходило подивитися на влаштування ферми та за порадами. Крім того, всі бажаючі могли взяти участь в окуліровці дерев та отримати безкоштовно розсаду, живці і насіння рослин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Журнали Бердянского уездного земского собрания XXXI сессии созыва с 2–5 октября 1896 г. [Текст] / Бердянск: Типогр. Г. А. Эдигера, 1897. – 375 с.
2. Неручев М. В. Сельскохозяйственные курсы для народных учителей в ряду земских агрономических мероприятий [Текст] / М. В. Неручев – Симферополь: Типогр. Спиро, 1901. – 32 с.
3. Отчет о временных курсах садоводства, огородничества, виноградарства, пчеловодства и шелководства устроенных при Преславской учительской семинарии с 7 апреля по 7 мая 1896 г. [Текст] / Бердянск:

Типография Нутис, 1896. – с. 33.

4. Отчет о временных курсах садоводства, огородничества, виноградарства, пчеловодства и шелководства устроенных при Преславской учительской семинарии с 15 апреля по 1-е июня 1898 г. [Текст] / Бердянск: Типография Нутис, 1898. – 50 с.

5. Постановления Бердянского уездного земского собрания 50-й очередной сессии и чрезвычайного созыва 12 апреля 1915 г. [Текст] / Бердянск: Типо-литограф. Г. А. Эдигера и к., 1915. – 657 с.

6. Постановления Бердянского уездного земского собрания созыва с 4 октября и чрезвычайной сессии 15 декабря 1895 г. [Текст] / Бердянск: Типограф. Г. А. Эдигера, 1896. – 413 с.

7. Протоколы Бердянского очередного уездного земского собрания 41-й очередной сессии созыва с 10 октября 1906 г. [Текст] / Бердянск: Типо-литограф. Г. А. Эдигера и к., 1907. – 175 – 129 с.

8. Протоколы Бердянского очередного уездного земского собрания 43-й очередной сессии созыва с 30 сентября 1908 г. [Текст] / Бердянск: Типо-литограф. Г. А. Эдигера и к., 1909. – 633 с.

9. Протоколы Бердянского очередного уездного земского собрания XXXV сессии созыва с 27 сентября по 1 октября 1900 г. [Текст] / Бердянск: Типограф. К. Н. Безсонова, 1900. – 421 с.

10. Протоколы Бердянского очередного уездного земского собрания XXXIII сессии созыва с 2–5 октября 1898 г. [Текст] / Бердянск: Типограф. Г. А. Эдигера, 1899. – 333 с.

11. Протоколы Бердянского очередного уездного земского собрания XXXII сессии созыва с 26–29 сентября 1897 г. [Текст] / Бердянск: Типограф. Г. А. Эдигера, 1898. – 328 с.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2014

REFERENCES:

1. Zhurnaly Berdianskogo uездного zemskogo sobraniia XXXI sessii sozyva s 2–5 oktiabria 1896 g. (Magazines of Berdyansk county zemstvo assembly XXXI session convening 2-5 October 1896). Berdiansk, 1897, 375 p.

2. *Neruchev M.V.* Selskokhoziaistvennye kursy dlia narodnykh uchitelei v riadu zemskikh agronomicheskikh meropriiatii (Agricultural courses for school-teachers in a series of agronomic measures Zemsky). Simferopol, 1901, 32 p.

3. Otchet o vremennykh kursakh sadovodstva, ogorodnichestva vinogradarstva, pchelovodstva i shelkovodstva ustroennykh pri Preslavskoi uchitel'skoi seminarii s 7 apreliia po 7 maia 1896 g. (Report about time courses of gardening, horticulture, viticulture, apiculture and sericulture arranged at Preslav seminary from April 7 to 7 th May 1896). Berdiansk, 1896, 33 p.

4. Otchet o vremennykh kursakh sadovodstva, ogorodnichestva vinogradarstva, pchelovodstva i shelkovodstva ustroennykh pri Preslavskoi uchitel'skoi seminarii s 15 apreliia po 1 iunია 1898 g. (Report about time courses of gardening, horticulture, viticulture, apiculture and sericulture arranged at Preslav seminary from 15 April to 1 June 1898). Berdiansk, 1898, 50 p.

5. Postanovleniia Berdianskogo uездного zemskogo sobraniia 50-i ocherednoi sessii i chrezvychainogo sozyva 12 apreliia 1915 g. (Decisions of Berdyansk county zemstvo assembly 50th regular session and extraordinary convocation April 12, 1915). Berdiansk, 1915, 657 p.

6. Postanovleniia Berdianskogo uездного zemskogo sobraniia s 4 oktiabria i chrezvychainoi sessii 15 dekabria 1895 g. (Decisions of Berdyansk county zemstvo assembly convocation on October 4, and an emergency session December 15, 1895). Berdiansk, 1896, 413 p.

7. Protocoly Berdianskogo ocheredного uездного zemskogo sobraniia 41-i ocherednoi sessii sozyva 10 oktiabria 1906 g. (Protocols of Berdyansk next county zemstvo assembly 41st regular session convening in October 10, 1906) / Berdiansk, 1907, 175–129 p.

8. Protocoly Berdianskogo ocheredного uездного zemskogo sobraniia 43-i ocherednoi sessii sozyva s 30 sentiabria 1908 g. (Protocols of Berdyansk next county zemstvo assembly 43rd regular session convening a September 30, 1908). Berdiansk, 1909, 633 p.

9. Protocoly Berdianskogo ocheredного uездного zemskogo sobraniia XXXV sessii sozyva s 27 sentiabria po 1 oktiabria 1900 g. (Protocols of Berdyansk next county zemstvo assembly XXXV session convening September 27 October 1, 1900). Berdiansk, 1900, 421 p.

10. Protocoly Berdianskogo ocheredного uездного zemskogo sobraniia XXXIII sessii sozyva s 2–5 oktiabria 1898 g. (Protocols of Berdyansk next county zemstvo assembly XXXIII session convening 2-5 October 1898). Berdiansk, 1899, 333 p.

11. Protocoly Berdianskogo ocheredного uездного zemskogo sobraniia XXXII sessii sozyva s 26–29 sentiabria 1897 g. (Protocols of Berdyansk next county zemstvo assembly XXXII session convening 26-29 September 1897). Berdiansk, 1898, 328 p.

Березняк Ярослав Васильович – аспірант
Кримський гуманітарний університет
Адреса: 98635, м. Ялта, вул. Севастопольська, 2
E-mail: beryar@xaker.ru

Bereznyak Yaroslav Vasylovych – postgraduate
Crimean university for the humanities
Address: 2, Sevastopol Str., Yalta, 98635
E-mail: beryar@xaker.ru